

рослинний орнамент, мотиви якого були запозичені з інших видів декоративного мистецтва, та вмiло трансформованi залежно вiд специфики матерiалу. Прихильнiсть до анiмалiстичних мотивiв, як одна з характерних рис народного мистецтва, виявилася в поширеннi фiгурного посуду. Створення цього типу посуду, поки скло ще "живе", було цiлком природно для українських гутникiв, якi використовували технiку "вiльного" видування.

Київ

Олена СЕРДЮКОВА

- ¹ Біляшевський М. Старе українське скло // Сяво. — К., 1913. — № 5–6. — С. 141.
- ² Див.: Топоров В. "Світлове дерево": універсальний образ міфопоетичної свідомості // Всесвіт. — 1977. — № 6. — С. 178.
- ³ Див.: Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII–XVIII ст.) — К., 1992. — С. 169.
- ⁴ Див.: Рыбаков Б. Язычество древней Руси. — М., 1988. — С. 155–163.
- ⁵ Прислів'я та приказки: Природна, господарська діяльність людини / Упоряд. М. Пазяк. — К., 1989. — С. 198.
- ⁶ Біляшевський М. Старе українське скло. — С. 141.

МИТЕЦЬ ІЗ СЕЛА ЗОЛОТОНОШКИ

Іван Лисенко — народний художник, колекціонер. Близько двохсот живописних полотен, унікальна колекція картин самодіяльних художників, багата етнографічна збірка — з таким доробком прийшов майстер до свого 75-ліття.

Народився він у шевченківському краї, в селі Золотоношка, де жили його діди-прадіди козацького роду (прадід Івана належав до Гетьмязівської сотні Переяславського полку, а дід "вмів робити все: від веретена до воза і хати, вітряка навіть змайстрував").

До війни закінчив сім класів, далі — колгосп, армія. Замолоду став культпрацівником (сільська бібліотека, будинок культури, музей історії села, краєзнавчий музей), потім — війна, культосвітній технікум, інститут культури... Та попри все — нестримний потяг до малювання. Юнаком відчув потребу творчого самовияву.

Поштовхом до малювання став епізод, коли під час мобілізації Іван на шматку органічного скла намалював олією три квітки. "Матері моїй здалося, що це я намалював усіх трьох її дітей. Вона зраділа. Це був 1947 рік". А через три роки завідуючий районним клубом вирішив влаштувати виставку місцевих художників — так з'явилася перша живописна картина Івана Лисенка "Поле край села".

Професійної художньої освіти здобути не вдалося. Самотужки доводилося доходити до всього. "Хто мене вчив малювати?" — "Кобзар" Шевченка... В інституті жодної лекції з живопису чомусь не почув... Моя душа і любов до мого знедоленого народу — ось і вся моя наука".

Своєрідне сприйняття світу художником виявляється в його творах. Картина "Апостол правди і свободи" (1981 р.) наводить нас на роздуми про долю України. На тлі символічного "дерева життя" постає величний образ Тараса Шевченка. Розірвавши міцні пута, із запаленою свічкою і книгою в руках, світлом високого духу й словом великого таланту, він осягає шлях до нового життя, звертається до "мертвих, і живих, і ненароджених земляків своїх..." За спиною Кобзаря, у піднебессі, гуртуються сонми героїчних постатей України — князів, гетьманів, митрополитів і мислителів. Великий пророк начебто поєднує собою два світи — земний і небесний, а райдуга над ним у надхмар'ї вбачається знаком Божого благословення і Покрови.

І. І. Лисенко. Фото. 1990.

Упродовж життя художник часто звертається до поетичного слова Тараса Шевченка, віднаходячи в ньому своє натхнення й теми майбутніх творів. Так виникла “Шевченкіана” Івана Лисенка: “Портрет Т. Г. Шевченка”, “На Тарасовій горі”, “Оксана і Тарасик”, “Садок вишневий коло хати”, “Обніміться, брати мої”, “Виспіває, вимовляє” та ін.

Любить Іван Іванович рідну Золотоношку, її людей. Цій темі він присвятив найбільшу серію своїх робіт, назвавши її “Люди мого села”. За його картинами можна вивчати історію села (“Перший трактор в Золотоношці”, “На новий урожай”, “Куток мого села”, “Жнива”, “Приїхали” та ін.), а також прочитувати долі людей (портрети Віри Кутової, майстра “Золоті руки” Василя Криворучка, портрет патріарха будівельників Золотоношки, портрети Петра Кальюнова, Івана Стешенка, Петра Нечаєнка та інших). Окрім односельців, художник пише також портрети видатних діячів української культури (Василя Симоненка, Катерини Білокур, Наталі Ужвій, Раїси Кириченко). Ще з дитинства запам’ятовся Іванові Лисенку дід-велетень Максим Ткаченко, який такий був сильний та дужий — “аршин в плечах мав”, що викрав якоюсь ніч в поміщиці велетенську вербу та так і тягнув її сам через усю греблю до своєї хати. Таким і зобразив художник богатиря в своїй картині “Дід Максим тягне вербу”.

Цікаво й різнопланово трактує художник тему другої світової війни. Так, картина “1941 рік. Від моря до моря” є своєрідною картою боїв, які охопили на початку війни величезну територію: від Прибалтики до Криму. Художник майстерно компоує епічний простір картини, що на-раховує понад 200 людських постатей. Оповідність і багатосюжетність — характерні риси його живопису — досягають тут особливої виразності завдяки використанню аероперспективи. Портрети учасників війни Іван Лисенко також подає на тлі розгорнутих бойових дій (портрети Миколи Колотила, Миколи Негоди, Петра Пархоменка). Та особливий трагізм наслідків війни прочитується в картині “Мій! Мій! То мій!” На перший погляд — нічого такого, що могло б потривожити душу глядача, і лише назва твору загострює семантику твору: село, роздоріжжя, повертається з фронту солдат, жінка з дитиною на руках чекає чоловіка, дівчата — наречених, матері — синів, а молодиця завмерла у безнадії — їй вже ні на

що сподіватися. Ще лаконічніше ця тема розкрита в картині. “А льон цвіте” — старенька мати у чорній хустині стоїть на тлі голубих ланів льону, а у небі, над її головою, летять лелеки, мов душі померлих воїнів. Зморшки на чолі матері ритмічно перегукуються із вигинами землі на пагорбах — це створює своєрідний живописний ефект і стугує підсиленням виражальної мови твору. Характерною рисою двох вище згаданих картин є подвійний зміст. Перший, прямий, прочитується в сюжетній лінії картини, другий — глибинний, зашифрований, розкривається завдяки назві творів або, як у картині “Іде...”, в процесі роздумів глядача.

Ще 1964 року вперше завітав Іван Лисенко до садиби-музею Івана Гончара разом із правнуком Тараса Шевченка Дмитром Красидьким. Вразила митця сподвижницька діяльність Івана Макаровича, зачарувався він унікальною колекцією творів українського народного мистецтва, на собі відчув духовний вплив цих скарбів на усвідомлення власної, безпосередньої причетності до самотньої культурної спадщини України. Замислився над тим, скільки може за життя зробити одна людина, бо ж і “сам збирав потроху”. Так з часом виник у Івана Лисенка задум створити у своєму селі музей. Написав про це в газету, і почалися цілеспрямовані етнографічні мандрівки по рідній Черкашині.

Щоправда можливості його в збирацькій діяльності були обмеженими. Адже працював директором сільського будинку культури. Відпустки проводив у архівах, вихідні — в майстерні. Івану Лисенку вдалося робити максимально можливе в збереженні народних традицій — поряд з офіційними трудовими та сімейно-побутовими, він проводив народні календарні свята. Ним були створені вокально-етнографічний ансамбль чотирьохголосого акапельного співу “Золотоношківські вечорниці” (1975—1983) та оркестр духових інструментів, протягом десяти років у будинку культури працювало близько десяти гуртків художньої самодіяльності. За порівняно короткий час йому вдалося зібрати чимало цінних експонатів: ікон, народних картин, рушників, кераміки, зразків народного вбрання. А окрім цього, ще одна мрія заповонила серце і розум художника. Якось на одній із всесоюзних виставок творів самодіяльних художників Іван Лисенко познайомився з багатьма митцями — тоді й з’явився задум обмінюватися картинами і створити живописну галерею. Відтак, почали надходити поштою картини до Золотоношки і з часом виникла цікава колекція творів відомих самодіяльних художників із різних республік колишнього Союзу, яка нараховує на сьогодні близько чотирьохсот полотен.

Етнографічні подорожі, мальовничі краєвиди, знайомство з традиційним побутом, звичаями та обрядами українців спонукали художника до більш глибокого вивчення історії та культури рідного краю. Символічний образ України він відтворює в одній із останніх своїх робіт “Іде...”. На передньому плані зображена Мати-Україна в образі жінки, яка веде за руку маленьку дівчинку — прообраз Нової України. За їхніми спинами палає монастир, вершник тягне полоненого в ясир, скрізь насилля, наруга — все це страхіття залишається у минулому. Вони ж швидко і впевнено йдуть через місток сьогодення у світле шасливе майбуття.

Митця хвилюють питання краси, він прагне віднайти її справжні витoki і критерії. З якою любов’ю і витонченим відчуттям прекрасного сприймає він образ українки-нареченої: *“Молода іде, як веселка сяє — вінок, плахта, намисто — я німію від такої краси... Ніде в світі немає подібного дива”*. Іван Лисенко впродовж тридцяти років вивчає обряд весілля, записує велику кількість пісень у селах Драбівського, Золотоніського та Гребінківського районів. Весільна тематика знайшла своє відображення в творах: “Весілля в Драбові”, “Золотоношківські молоді”, “Вже п’ятінка”, “Водіння навколо діжі”. Усім цим роботам притаманна яскравість кольорів, своєрідний мажорний, святковий настрій. Як ху-

*Селище Кичеєве в приміській зоні Києва
(удюблене місце точочнику українських козацьких і мушкетерів).
Мал., 1961.*

дожник-етнограф Іван Лисенко проявився ще в 70-х роках на виставках самодіяльних художників. Так, на основі народних переказів, легенд та пісень народжується ціла серія творів історико-етнографічного спрямування: “Новорічне шедрування”, “Ніч на Івана Купала”, “Водіння Куста”, “Свічку заміж віддавали”, “Посвячення в парубки”, “Я на тебе, колодію, маю ще надію”, “А чернь регоче — короваю хоче”, “У сухий четвер” та інші. Ці картини можуть бути етнографічним матеріалом для народознавців у вивченні українських звичаїв та обрядів. Очевидно, саме з цієї причини твори митця експонувалися в Німеччині на виставці “Український народний одяг”. Заглиблюючись у праісторію дохристиянських часів, художник прагне відтворити у своїх полотнах язичницькі обряди, намагається показати зв’язок тогочасної людини з природою: заклинання дощу, молитва до сонця (“Дажбог”, “Всесильність твоя”, “Ми орії-ратаі”).

Бажання художника якомога більше розповісти глядачеві про ті чи ті уявлення спонукає його звертатися до багатосюжетності в своїх творах. Показовою в цьому відношенні є картина “Дажбог” (“Дев’ятики”)... Над усім володарює Ярило-Сонце, що променями своїми огортає все живе на землі, замикаючи простір у коло, всередині якого вирує захоплення: виробляють із тіста коників і баранців, ведуть кривий танок. А полем мчать білі коні — мов долі людські в потоці земного життя. Як підсилення цієї думки — в небі, по сонячній райдузі, летять лелеки, відраховуючи плин часу. У картині дивно поєднуються кілька рівнів зору: з пташиного польоту й з рівня погляду людини.

Якщо ранні роботи художника (“Колгоспні збори ідуть”, “Ковалі”, “Біля рідного порога”) прикметні рисами українського народного мalarства: пластично-образне вирішення композицій за допомогою площин, симетричність, ритмічність і часткова декоративність в організації тла, немасштабність (“Наталя Ужвій”), використання кількох перспектив (“Поверталися додому”), узагальненість, лаконізм, стримана колористична гама, то з часом стиль письма художника змінюється. Давнє прагнення Івана Лисенка отримати академічну художню освіту виявляється в самостійному оволодінні митцем навичками професійного живопису. Такій переорієнтації майстра сприяли також його ерудованість, обізнаність у сфері культурного життя, участь у виставках, знайомство з творами професійного живопису, а також загальна тенденція в тогочасному мистецтві, спрямована на зближення народної та професійної шкіл. Результатом такого переплетіння народної та професійної шкіл є своєрідний стиль письма художника. Картини цього періоду відзначаються ще більшою оповідальністю, багатосюжетністю, багатоплановістю

й “багатоповерховістю” композицій. Збагачується колорит картин, живописець все більше прагне до яскравих світлих барв.

Схильність до оповідальності змушує майстра виходити за рамки “чистого” портрета і пейзажу. Портретовані зображуються на тлі краєвидів, в обрамленні характерних реалій їхнього життя. Це портрети-картини. У краєвидах, у свою чергу, завжди присутні людські постаті, що ріднить ці твори з побутовими картинами. Завдяки поєднанню паралельної та кутової перспектив (із кількома точками сходу), а також діагональної та паралельної перспектив, художник досягає ілюзії просторової динаміки (“Повернення додому”, “А льон цвіте”).

Використання сферичної та аеро-перспектив сприяє враженню всеохлопності й створює узагальнений образ землі як планети (“1941 рік. Від моря до моря”, “На новий урожай”, “Ми орії-ратаї”). Оригінальною в просторовому вирішенні є робота “У майстерні”. Тут вдало поєднано інтер’єр і екстер’єр, відкритий і закритий простір. Діти, які зазирають у вікно майстерні художника, створюють ілюзію картини, що є частиною інтер’єра. Це своєрідна картина в картині.

Художник творить свої полотна без попередніх ескізів. Маючи гарну зорову пам’ять, чутливе серце і добре розвинену інтуїцію, він уміє виявляти основне на його думку в написанні картин. У своїх полотнах майстер іде не від точного копіювання реальності, він будує живописний простір картини за своїм власним баченням, вибираючи найважливіше, найхарактерніше з навколишнього світу. Працює Іван Лисенко лише олійними фарбами, за матеріал обирає картон, полотно, фанеру, рідше дерево і скло.

Упродовж творчого життя художник мав 23 персональні виставки, брав участь в усіх обласних, семи республіканських і чотирьох Всесоюзних виставках. Взимку цього року в новоствореній Галереї народної картини Музею Івана Гончара відбулася виставка “Івана Лисенко та його друзі”. Вона підвела підсумки 50-річного творчого шляху митця та його збирацької діяльності.

Своєрідність експозиції полягає в тому, що окрім власних творів, автор представив також частину своєї приватної збірки: українську народну картину 30—50-х років ХХ ст. з Черкащини, Полтавщини та Київщини, і живописні полотна самодіяльних митців з усіх теренів колишнього Союзу. Виставка засвідчила сучасні тенденції у розвитку самодіяльного мистецтва: частковий або ж і повний відхід від традицій народного живопису й надання переваги академічним канонам професійної школи письма.

Про майстра відзнято два документальні фільми: “Золотоношківські вечорниці” та “Сяйво фарб Івана Лисенка”. Його творчість відзначена багатьма грамотами, в тому числі Почесною грамотою Президії Верховної Ради України, а також премією імені Катерини Білокур.

Іван Лисенко — виразно самобутній самодіяльний художник: великий тематичний спектр його робіт охоплює історію, звичаї та обряди українців від найдавніших часів до сьогодення.

Київ

Тетяна МАРЧЕНКО

ШВЕДСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Сучасне село Зміївка Бериславського району Херсонської області стоїть на мальовничому березі Каховського водосховища. В “Історії міст і сіл Української РСР” у тому, присвяченому Херсонщині, лаконічно зазначено: “Село заснували 1782 року колоністи шведи”¹. Але цей лаконізм — як велика вода Каховського моря, ховає під собою багато фактів.